

e) Čtení je pro mě těžší než ostatní předměty.

3.2 Vztah mezi sebepojetím žáků a jejich výsledky v testech

Velké množství empirických výzkumů potvrdilo pozitivní souvislost (korelaci) mezi tím, jak žáci vnímají své schopnosti (sebepojetím žáka) v daném předmětu, a skutečnými výsledky žáka měřenými externími testy.³ Vztah mezi sebepojetím a výsledky žáků v testech je vždy pozitivní, v případě sebepojetí žáků v matematice a v mateřském jazyce a čtení se zpravidla pohybují korelace poměrně vysoko, okolo $r = 0,5$. Předchozí výzkumy navíc ukázaly, že s rostoucím věkem dětí je také vztah mezi sebepojetím žáka a jeho výsledky silnější. Na prvním stupni tak bývají korelace nižší než na druhém stupni ZŠ či u žáků středních škol. S využitím dat z výzkumu TIMSS jsme zjistili korelaci mezi výsledkem v matematice a sebepojetím žáků v matematice u žáků 4. ročníku $r = 0,379$. V oblasti čtení jsme zjistili korelaci $r = 0,396$.

Nicméně souvislost mezi sebepojetím a výsledky neumožňuje určit směr vztahu. Je to tak, že to, jak žák vnímá své výkony v daném předmětu, ovlivňuje jeho skutečné výsledky nebo naopak jeho skutečné výsledky v testech (případně vyjádřené známkou či jinak) mají vliv na to, jak vnímá sám sebe v daném předmětu? Co je tedy příčina a co následek? K odpovědi na tuto otázku bylo zapotřebí panelových longitudinálních dat, která umožňovala zjišťování výsledků žáků i jejich sebepojetí na stejné skupině žáků v delším časovém období. Při využití vývoje sebepojetí a výsledků žáků v čase bylo potvrzeno, že vztah sebepojetí a výsledků je oboustranný. To znamená, že sebepojetí ovlivňuje skutečné schopnosti a dovednosti žáků, ale stejně tak výsledky žáků z externích měření či hodnocení učitelem mají vliv na to, jak žáci vnímají své vlastní schopnosti (sebepojetí v daném předmětu). Vliv výsledků žáka na sebepojetí je mírně silnější než naopak.⁴ I proto je důležité se zabývat tím, jaké sebepojetí mají žáci v daném předmětu. Pro řadu jiných pojetí, jako je například koncept sebeúcty a sebedůvěry (*self-esteem*), však nebyla prokázána žádná souvislost mezi výsledky žáků a daným konstruktem. Školní sebepojetí žáka je tedy svým způsobem unikátní prediktor školní úspěšnosti, a proto má význam se jím dále zabývat.

3.3 Efekt velké ryby v malém rybníku a změny sebepojetí při přechodu na výběrovou školu

Pro český vzdělávací systém, který často rozřazuje žáky do výběrových škol (jazykové, matematické školy/třídy, víceletá gymnázia aj.), má význam tzv. efekt velké ryby v malém rybníku (Big-fish-little-pond-effect, dále BFLPE). Předpokládá následující síť vztahů. Výsledky žáka v testu pozitivně souvisí s průměrným výsledkem školy/třídy (čím více lepších žáků, tím lepší průměrný výsledek školy/třídy). Stejně tak, jak již bylo uvedeno výše, existuje silná pozitivní vazba mezi výsledkem žáka v testu a jeho sebepojetím v daném předmětu. Co ovšem přináší BFLPE jako novou informaci, je negativní vztah mezi průměrným výsledkem školy/třídy a sebepojetím žáka. Graficky znázorněné vztahy ukazuje následující obrázek.

³ Tato souvislost byla zjištěna v mnoha zemích a na řadě výzkumů. Jako příklad zde uvádíme studii H. Marshe a kolegů, kteří zjišťovali vliv na základě dat výzkumu TIMSS, podobně jako to činíme zde my. Nicméně bylo by možno zde citovat stovky podobných studií.

⁴ Blíže viz Marsh a Craven, 2006. Reciprocal effects of self-concept and performance from a multidimensional perspective. *Perspectives on Psychological Science*, 1(2), 133–163.